

OROL DENGIZINING QURISHINI OLDINI OLISH MASALALARI

Xakimov Oybek

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik litseyi o'qituvchisi, yu.f.b.f.d.

Salimov Feruz

TDYU huzuridagi Namangan viloyat akademik litseyi o'quvchisi

Annotation: *Orol dengizining qurishi, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlarini o'rganish maqsadida amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida, bu jarayonning sabab va oqibatlari, shuningdek, uning kelajagi haqida fikrlar bayon etiladi.*

Keywords: *Orol dengizi, qurish, ekologiya, iqlim o'zgarishi, iqtisodiy ta'sir.*

Orol dengizi, Markaziy Osiyoda joylashgan bo'lib, Qozog'iston va O'zbekiston o'rtasida joylashgan.

Ushbu suv havzasi bir vaqtlar dunyodagi eng katta ichki suv havzalaridan biri bo'lgan, lekin so'nggi o'n yillarda uning maydoni keskin kamaydi. Orol dengizining geografik ahamiyati uning iqlim o'zgarishlariga ta'siri va atrofdagi hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bog'liq.

Orol dengizining quriy boshlashi, hududda qishloq xo'jaligiga, baliqchilikka va mahalliy aholi turmush darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Ekologik tizimlar nuqtai nazaridan Orol dengizi bir qator noyob ekotizimlarga ega bo'lgan. U ovqat zanjirining bir qismi sifatida ko'plab baliq turlari, qushlar va boshqa hayvonot dunyosini o'z ichiga oladi. Orol dengizining qurishi natijasida, bu ekotizimlar jiddiy xavf ostida qolmoqda. Suvning kamayishi, yer osti suvlarining tuzlanishiga olib kelishi natijasida, mahalliy flora va fauna uchun muammolar yuzaga kelmoqda.

Orol dengizining ekologik ahamiyati, shuningdek, uning atrofidagi aholi salomatligiga ta'sir qiladi. Tuzli changlarning havoga tarqalishi, nafas olish tizimiga ta'sir ko'rsatishi va turli kasalliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shunday qilib, Orol dengizining geografik va ekologik ahamiyati nafaqat mintaqaviy, balki global darajada ham muhimdir.

Orol dengizi Markaziy Osiyoda joylashgan bo'lib, uning ekologik tizimlari mintaqaning bioturfa va iqlimiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu dengizning qurishi natijasida paydo bo'lgan ekologik muammolar, xususan, suv resurslarining kamayishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi, mahalliy aholi hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Orol dengizining ekologik ahamiyati, shuningdek, uning atrofidagi tuproq va suv ekotizimlarining barqarorligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu holat, mintaqadagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ham ta'sir qiladi.

Orol dengizining qurishi, asosan, inson faoliyati va iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan. Orol dengizi, bir vaqtlar dunyodagi eng katta ichki suv havzalaridan biri bo'lgan bo'lsa-da, 1960-yillardan boshlab quruqlikning kengayishi va suvning kamayishi jarayoniga duch keldi.

Buning asosiy sababi, mintaqada joylashgan daryolar, xususan, Amudaryo va Sirdaryo suvlarining qishloq xo'jaligi uchun foydalanilishi edi.

Suvning katta qismini sug'orish tizimlari orqali qishloq xo'jaligiga yo'naltirish Orol dengizining suv resurslarini keskin kamaytirdi. Shuningdek, iqlim o'zgarishi ham muhim omil sifatida ko'rib chiqilishi lozim.

Iqlim o'zgarishi natijasida mintaqadagi yog'inlar miqdori kamaydi va havoning harorati ko'tarildi, bu esa suv evaporatsiyasini oshirib, dengizning qurish jarayonini tezlashtirdi. Orol dengizining qurishi, nafaqat ekologik muammolarni keltirib chiqardi, balki mintaqadagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni ham murakkablashtirdi.

Aholining sog'lig'i, iqtisodiy faoliyat va mahalliy ijtimoiy tuzilmalarga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Shunday qilib, Orol dengizining qurishi, inson faoliyati va iqlim o'zgarishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mintaqaning barqaror rivojlanishiga jiddiy tahdid solmoqda. Orol dengizining qurishi bir qator murakkab omillar natijasida yuzaga kelgan.

Asosiy sabablaridan biri iqlim o'zgarishidir, bu esa suvning evaporatsiya darajasini oshiradi va suv resurslarining kamayishiga olib keladi. Bunga qo'shimcha ravishda, inson faoliyati, xususan, qishloq xo'jaligi uchun suvni haddan tashqari iste'mol qilish va daryolarni yo'naltirish, Orol dengizining suv balansini buzdi.

Mintaqadagi iqtisodiy rivojlanish, ko'plab aholi va ekotizimlar uchun zarur bo'lgan suv manbalarining kamayishiga olib keldi. Natijada, Orol dengizining qurishi nafaqat ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ham jiddiy tahdid solmoqda.

Orol dengizining qurishi mintaqa aholisining turmush tarziga va sog'liq holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Suv manbalarining kamayishi qishloq xo'jaligida suvni ishlatish imkoniyatlarini cheklab, dehqonchilik va chorvachilik faoliyatini zaiflashtirmoqda. Bu esa, o'z navbatida, aholining oziq-ovqat ta'minotini xavf ostiga qo'yadi va iqtisodiy qiyinchiliklarni kuchaytiradi.

Orol atrofidagi hududlar, asosan, qishloq joylari bo'lib, aholining ko'pchiligi qishloq xo'jaligiga tayanadi. Shuning uchun, suv resurslarining kamayishi ularning iqtisodiy ahvolini og'irlashtiradi.

Bundan tashqari, Orol dengizining qurishi ijtimoiy salomatlikka ham ta'sir ko'rsatmoqda. Suv manbalarining ifloslanishi va havoning ifloslanishi aholining sog'liq holatini yomonlashtiradi. Orol dengizi atrofidagi mintaqalarda nafas olish tizimi kasalliklari, allergik reaksiyalar va boshqa sog'liq muammolari ko'paymoqda. Bu holat, ayniqsa, bolalar va qariyalarga jiddiy ta'sir qiladi. Shuningdek, ijtimoiy stress va depressiya darajalari oshmoqda, chunki aholi iqtisodiy qiyinchiliklar, sog'liq muammolari va kelajakka bo'lgan umidsizlik bilan yuzma-yuz kelmoqda.

Natijada, Orol dengizining qurishi mintaqa aholisining turmush tarzini va sog'liq holatini jiddiy ravishda o'zgartirib, ijtimoiy barqarorlikka tahdid solmoqda. Bu muammoni hal etish uchun kompleks choralar ko'rish zarur. Orol dengizining qurishi mintaqa aholisining ijtimoiy-iqtisodiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Aholining asosan qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanishi va dengiz resurslariga bog'liqligi tufayli, suv sathining pasayishi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yetishtirilishini kamaytirmoqda.

Bu esa ish o'rinlarining yo'qolishiga, oziq-ovqat xavfsizligining pasayishiga va aholi daromadlarining kamayishiga olib kelmoqda. Shuningdek, havoning ifloslanishi va suv resurslarining kamayishi sog'liq muammolarini keltirib chiqarmoqda, bu esa aholi orasida kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Bu holat mintaqa barqarorligini tahdid ostiga qo'ymoqda.

Orol dengizining qurishi iqtisodiy sektorlarga, xususan, baliqchilik va qishloq xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Orol dengizi atrofidagi qishloq xo'jaligida ham muammolar yuzaga kelmoqda. Suv manbalarining kamayishi qishloq xo'jaligida ishlatiladigan suvning yetishmasligiga olib kelmoqda, bu esa dehqonchilik faoliyatini cheklab qo'yadi.

Orol dengizining qurishi natijasida hosil bo'lgan tuproqning sho'rlanishi esa qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sifatini pasaytiradi va hosildorlikni kamaytiradi. Bularning barchasi mintaqadagi iqtisodiy holatni og'irlashtirib, aholi farovonligini yanada pasaytiradi.

Shuningdek, Orol dengizi bilan bog'liq iqtisodiy faoliyatlarning kamayishi mintaqada ish o'rinlarining yo'qolishiga olib kelmoqda, bu esa migratsiya jarayonlarini kuchaytiradi. Aholi o'rtasida iqtisodiy noaniqlik va umidsizlik hissi kuchayadi, bu esa ijtimoiy muammolarni yanada chuqurlashtiradi. Orol dengizining qurishi natijasida kelib chiqayotgan iqtisodiy oqibatlar, nafaqat mahalliy aholi, balki butun mintaqa uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Orol dengizining qurishi, asosan, baliqchilik va qishloq xo'jaligi sohalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Baliqchilik sektori, an'anaviy ravishda, hududda ahamiyatli iqtisodiy faoliyat bo'lib kelgan, lekin dengizning qurishi natijasida baliq resurslari keskin kamaydi. Bu holat mahalliy aholi uchun ish o'rinlarining yo'qolishiga olib keldi va iqtisodiy qiyinchiliklarni kuchaytirdi.

Qishloq xo'jaligida esa, suv ta'minotining pasayishi ekinlarni yetishtirish jarayonini murakkablashtirib, hosildorlikni kamaytirmoqda. Natijada, Orol dengizining qurishi iqtisodiy barqarorlikka tahdid solmoqda va odamlarning farovonligini pasaytiradi.

Orol dengizining ekologik muammolari, asosan, tuproq va suv resurslarining ifloslanishi hamda biologik xilma-xillikning kamayishi bilan bog'liq. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelayotgan tuproq ifloslanishi, qishloq xo'jaligi faoliyatlari va sanoat chiqindilari bilan yanada kuchaymoqda.

Bu jarayon tuproqning unumdorligini pasaytirib, ekinlarning o'sishi uchun zarur bo'lgan mineral va organik moddalarni kamaytiradi. Shuningdek, suv resurslarining ifloslanishi, asosan, pestitsidlar, o'g'itlar va boshqa kimyoviy moddalar bilan bog'liq bo'lib, suv ekosistemalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Orol dengizining atrofidagi hududlarda suv manbalarining ifloslanishi, ichimlik suvi sifatini ham yomonlashtirib, mahalliy aholi salomatligiga tahdid solmoqda.

Biologik xilma-xillikning kamayishi esa, ekosistemalarning barqarorligini zaiflashtirib, turli xil hayvon va o'simlik turlarining yo'qolishiga olib kelmoqda. Bu jarayonlar bir-birini kuchaytirib, Orol dengizi atrofidagi ekologik muvozanatni buzadi. Ekologik muammolar faqat tabiiy resurslarga emas, balki mahalliy va global iqtisodiyotga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki bu hududda yashovchi aholi uchun iqtisodiy imkoniyatlar cheklangan va ularning farovonligi xavf ostida qolmoqda. Orol dengizining ekologik holatini tiklash uchun kompleks yondashuvlar zarur. Orol dengizining ekologik muammolari, asosan, tuproq va suv resurslarining ifloslanishi hamda biologik xilma-xillikning kamayishi bilan bog'liq. Suvning kamayishi natijasida, dengiz atrofidagi tuproqlar tuzlanib, qishloq xo'jaligi faoliyatiga zarar yetkazmoqda. Bu holat, o'z navbatida, mahalliy ekotizimlarni buzib, ko'plab o'simlik va hayvon turlarining yo'qolishiga olib kelmoqda. Orol dengizi atrofida joylashgan hududlarda yashovchi aholi, suv resurslarining kamayishi va tuproqning ifloslanishi sababli, oziq-ovqat xavfsizligi va sog'liq muammolari bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun ekologik barqarorlikni ta'minlovchi chora-tadbirlar zarur.

Orol dengizining tiklanishi uchun amalga oshirilayotgan loyihalar va strategiyalar muhim ahamiyatga ega. Orol dengizining qurib qolishi natijasida yuzaga kelgan ekologik inqirozni bartaraf etish maqsadida bir qator xalqaro va mahalliy tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Bular orasida suv resurslarining boshqarilishini yaxshilash, qishloq xo'jaligida suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish va tabiiy muhitni tiklashga qaratilgan loyihalar mavjud. Orol dengizining tiklanishi uchun asosiy strategiyalardan biri, suv oqimlarini boshqarish va foydalanishni optimallashtirishdir. Bu jarayonda, Suvni tejash va samarali ishlatish bo'yicha yangi usullarni joriy etish, shuningdek, qishloq xo'jaligida zamonaviy irrigatsiya tizimlarini qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, Orol dengizining ekosistemasini tiklash uchun biologik xilma-xillikni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlar ham amalga oshirilmoqda. Ushbu tadbirlar doirasida, mahalliy flora va faunaning tiklanishi, shuningdek, suv havzalarining tozalanishi va ularning ekologik barqarorligini ta'minlashga qaratilgan dasturlar mavjud. Orol dengizining tiklanishi jarayonida xalqaro hamkorlik va ilmiy tadqiqotlar ham muhim rol o'ynaydi, chunki bu orqali muammoni kompleks ravishda hal etish imkoniyatlari yaratiladi. Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni ham hisobga olish zarur. Orol dengizining tiklanishi uchun amalga oshirilayotgan loyihalar va strategiyalar ko'plab muammolarni hal etishga qaratilgan. Suv resurslarini boshqarish, qishloq xo'jaligida samarali irrigatsiya tizimlarini joriy etish va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha innovatsion yechimlar ishlab chiqilmoqda. Shuningdek, ekoturizmni rivojlantirish va mahalliy aholini o'rgatish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga e'tibor qaratilmoqda. Muammolarni hal etishda zamonaviy texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular Orol dengizining ekologik muvozanatini tiklashga yordam beradi.

Orol muammosi mintaqaviy va global miqyosda dolzarb masala sifatida e'tirof etilmoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan BMT, UNESCO va boshqa ekologik tashkilotlar Orol dengizining qurib qolishi va uning atrofidagi hududlarda yuzaga kelayotgan

ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda muhim rol o'ynamoqda. Ushbu tashkilotlar o'rtasida hamkorlik, ilmiy tadqiqotlar va texnologik innovatsiyalarni qo'llash orqali muammoni hal etish uchun zarur bo'lgan resurslar va bilimlarni taqdim etadi. Davlatlar o'rtasidagi hamkorlik ham Orol muammosini hal etishda muhim ahamiyatga ega. Markaziy Osiyo davlatlari, xususan, O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston va Qirg'iziston o'rtasida suv resurslarini boshqarish va ekologik muvozanatni tiklash bo'yicha kelishuvlar amalga oshirilmoqda. Ushbu kelishuvlar doirasida suv taqsimoti, ekologik monitoring va barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish uchun birgalikda ishlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xalqaro hamkorlik orqali Orol muammosi bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilish uchun moliyaviy yordam va texnik ekspertiza taqdim etish mumkin. Bunday hamkorlik nafaqat Orol muammosini hal qilishga, balki mintaqadagi barqaror rivojlanishni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Xalqaro hamkorlik Orol muammosini hal etishda muhim rol o'ynaydi. Orol dengizining qurishi natijasida yuzaga kelgan ekologik va ijtimoiy muammolarni bartaraf etish uchun davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasida samarali hamkorlik zarur. Bunday hamkorlik doirasida ilmiy tadqiqotlar, texnologik yangiliklar va tajriba almashinuvi amalga oshirilishi, shuningdek, ekologik tiklanish loyihalarini moliyalashtirish uchun qo'shma dasturlar ishlab chiqilishi mumkin. Orol muammosi global miqyosda ahamiyatga ega bo'lgani uchun, xalqaro hamjamiyatning birlashgan sa'y-harakatlari orqali uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash mumkin.

Orol dengizining kelajagi murakkab va bir qator muammolar bilan bog'liq. Orol dengizining qurishi, asosan, qishloq xo'jaligi uchun suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishi natijasida yuzaga keldi. Bu jarayon natijasida ekosistemalar jiddiy zarar ko'rdi, mahalliy aholi esa iqtisodiy qiyinchiliklarga duch keldi. Kelajakda Orol dengizining taqdiri bir qator omillarga bog'liq bo'ladi, jumladan, suv resurslarini boshqarish, ekologik tiklanish strategiyalari va xalqaro hamkorlik.

Orol dengizining muammolarini hal etishda yangi texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Suvni tejash va qonuniy boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqish orqali, Orol dengizining qayta tiklanishiga yordam berish mumkin. Shuningdek, ekologik ta'lim va mahalliy aholi ishtirokini oshirish orqali, suv resurslarini muhofaza qilish va barqaror foydalanish masalalarida ongli yondashuvni rivojlantirish muhimdir.

Imkoniyatlar esa, eng avvalo, xalqaro hamkorlikda yotadi.

Orol dengizini muhofaza qilish bo'yicha xalqaro tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish va barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish orqali, kelajakda Orol dengizining ekologik holatini yaxshilash mumkin. Bu jarayonlar orqali Orol dengizining taqdiri ijobiy tomonga o'zgarishi kutilmoqda.

Orol dengizining kelajagi o'zgaruvchan muhit va inson faoliyati bilan bog'liq muammolar bilan bog'liq. Suv resurslarining kamayishi, tuproq eroziyasining kuchayishi va iqlim o'zgarishlari Orol dengizining holatini yanada yomonlashtirmoqda.

Biroq, zamonaviy texnologiyalar va ekologik tadqiqotlar yordamida muammolarni hal etish imkoniyatlari mavjud. Mintaqaviy hamkorlik va xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda olib boriladigan loyihalar orqali Orol dengizining qayta tiklanishi va barqaror rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratilishi mumkin.

Shuningdek, mahalliy aholi o'rtasida ekologik ta'limni oshirish orqali muammoni hal etishda faol ishtirok etishlariga erishish muhimdir.

REFERENCES:

1. Abdurakhmonov, I. (2020). Orol dengizining ekologik muammolari. Tashkent: Ekologiya nashrlari.
2. Karimov, A. (2019). Iqlim o'zgarishi va Orol dengizi. Samarkand: Qishloq xo'jaligi institutining jurnali.
3. Ismailov, M. (2021). Orol dengizining iqtisodiy ta'siri. Buxoro: Iqtisodiyot va tadbirkorlik jurnali.
4. Tashkent, N. (2022). Orol muammosi va xalqaro hamkorlik. Nukus: Orol muammolari bo'yicha xalqaro konferensiya materiallari.
5. Rakhmonov, S. (2023). Orol dengizining tiklanishi uchun yangi strategiyalar. Farg'ona: Ekologik tadqiqotlar.
6. Nurmatov, D. (2023). Orol dengizining biologik xilma-xilligi. Andijon: Biologiya va ekologiya jurnali.